

M^da

**PÁDY A NÁVRATY
SOCIÁLNĚDEMOKRATICKÝCH STRAN V EVROPĚ
PŘEHLEDOVÁ STUDIE
Jiří Koubek**

Název: Pády a návraty sociálnědemokratických stran v Evropě – přehledová studie

Autor: Jiří Koubek

Redakce a korektura: Filip Outrata, Zita Chalupová

Sazba: Tomáš Tichák

Obálka a grafický design: Tereza Melenová

Vydavatel: Masarykova demokratická akademie, z. s.

© Masarykova demokratická akademie, z. s. (2024)

- Sociálnědemokratické strany v Evropě v posledních letech čelí krizi, která se projevuje úbytkem členů, ztrátou voličské podpory a oslabením jejich role v politickém systému. Studie zkoumá faktory, které k této krizi přispěly, a analyzuje různé typy pádů a návratů sociální demokracie v šesti zemích: Česku, Polsku, Maďarsku, Francii, Nizozemsku a Španělsku.
- Hlavními příčinami krize sociální demokracie jsou stranicko-systémové změny, neoliberální politika uskutečňovaná sociálními demokraty v posledních letech před pádem a vliv majoritárních prvků v politice.
- Klíčem k obnově a návratu sociální demokracie je nalezení „levicové syntézy“, tj. organického propojení ekonomické a kulturní levice. Studie ukazuje příklady, kde se toto propojení podařilo (Polsko, Španělsko), a kde naopak ne (Maďarsko, Česko).

Cílem textu je zmapovat několik různých typů krizových situací, do nichž se v posledním období dostávaly sociálnědemokratické, socialistické a labouristické strany v Evropě. Konkrétně jde o to porovnat hlavní faktory příslušných krizí, jakož i různá východiska z těchto situací. Krizové situace pracovním nazýváme „pády“, východiska pak „návraty“. Do přehledu jsou zahrnuty i ty případy, v nichž k datu sepsání studie (závěr roku 2023) východisko nalezeno nebylo, respektive nestačilo se promítnout do volebního výsledku.

Faktory krizí lze schematicky rozdělit na vnitrostranicko-organizační (úbytek členů, stárnutí či demobilizace členské základny, vnitrostranická štěpení apod.), sociálně-strukturální (změny povahy ekonomické, sociální, kulturní, demografické apod.) a stranicko-systémové (proměny logiky mezistranické soutěže, nová štěpení, nástup vyzvatelů zvenčí stranického systému, fragmentace na levice apod.). Smyslem tohoto dělení je analytická strukturace jevů. Bylo by jistě možné konstruovat je i jinak. Jsme si též vědomi jejich praktického prolínání. Například růst významu postmateriálních témat, či dokonce postmateriálních štěpení (stranicko-systémový faktor) částečně vychází z kulturních, sociálních i ekonomických proměn společnosti (sociálně-strukturální faktor) a to vše generuje tenze uvnitř sociálnědemokratických stran (vnitrostranický faktor). Bude též přihlíženo k širšímu ústavně-politickému, resp. institucionálnímu kontextu, který by ostatně sám o sobě taktéž mohl být pojat jako faktor pádu či návratu. Oním kontextem míníme odlišné „prahy neúspěchu“ pramenící z lišících se typů režimů, volebních systémů apod.

Krizové situace pracovním dělíme jednak podle jejich intenzity a jednak podle přítomnosti či absence momentu „návratu“. Pracovní vymezení vypadá následovně: (1.) propad strany z okruhu relevantních aktérů, a to ve smyslu opuštění parlamentních lavic a (2.) kardinální oslabení a ústup strany z pozice jednoho z hlavních pólů do pozice hráče sekundárního/terciárního významu. Každá z těchto situací se kombinuje buď s úspěšně dokonaným návratem, či naopak s jeho dosavadní absencí. Výsledkem jsou tedy čtyři kombinace.

Volba případů se odvíjí od výše načrtnuté strategie výzkumu. Nezahrnujeme sociálnědemokratické strany zemí, u nichž je sporné určit, zda k návratu došlo (dochází), či nikoli. Propad bez návratu reprezentuje Česko (ČSSD, resp. SOCDEM) a s návratem Polsko (Svaz demokratické levice – SLD, resp. Nová levice). Kardinální oslabení bez návratu zastupují Maďarsko (MSzP, DK), Francie (PS) a Nizozemí (PvdA), s návratem Španělsko (PSOE). Zahrnutí vícero příkladů je zde motivováno rozdílností institucionálních kontextů.

Polská levice: dva momenty pádu a jeden moment návratu

Při rozvolnění kritérií toho, co lze ještě chápat jako „poslední období“ (v intencích tohoto textu cca od roku 2010), by polská levice mohla reprezentovat hned dvě kategorie pádu. V tomto textu se převážně věnujeme tomu „nebezpečnějšímu“ z obou pádů (vypadnutí SLD ze Sejmu v roce 2015), ale zato doprovázenému návratem.

Přesto nejprve věnujme několik úvodních poznámek pádu, který se uskutečnil přibližně o dekádu dříve, byl ve skutečnosti hlubší a zásadně předznamenal další vývoj levice až doposud, neboť je prozatím (a realisticky viděno i ve střednědobém výhledu) bez návratu. Jedná se o spektakulární zhroucení polské levice jako jednoho ze dvou hlavních pilířů stranického systému mezi volbami 2001 a 2005. Důvodem pro jeho nezahrnutí jako hlavního předmětu analýzy není jen časový odstup již bezmála 20 let, ani fakt, že polský případ by jen „obohatal“ již tak přeplněnou kategorii „kardinálního oslabení bez návratu“ (Maďarsko, Francie, Nizozemí – viz výše), ale především to, že polský případ je v tomto ohledu mimořádně podobný tomu maďarskému.

Přesněji řečeno, nápadně podobná je „anatomie pádu“ (připomeňme – nyní srovnáváme polský pád roku 2005 a maďarský roku 2010). Méně podobné již jsou faktory „nenávratu“. V obou případech byl pád prudký a předcházelo mu období vládnutí levice doprovázené ekonomickými problémy a korupčními skandály. V obou případech byl „korupční charakter“ levice konstruován antikomunistickou pravicí jako její inherentní, historická, ba snad „morálně-genetická“ vada. Jinými slovy, oba pády se odehrávaly v podmínkách masivní polarizace jdoucí po linii režimního štěpení. V podání vítězných konzervativců šlo o to jednou provždy skoncovat s fatálně selhavším hybridním obdobím „postkomunismu“, dokonat transformaci, provést hlubokou očistu ve všech myslitelných sférách (politika, ekonomika, společnost, média, justice, morální hodnoty, politika paměti atd.) a změnit režim na neliberálně-demokratický.

Rozdílná situace panuje kolem absence návratů. V Polsku se etabloval nový stranický systém charakterizovaný soutěží dvou pravicových stran – levice zůstala mimo tuto hlavní osu, respektive byla silou její polarity vtažena do pozice slabšího partnera jedné z dotyčných pravicových stran. Maďarská levice (byť rozdělená) naopak převážně zůstávala hlavním jádrem opoziční alternativy. Problém je ale jiného řádu: mezi oběma bloky panuje extrémní asymetrie daná jednak působením volebního systému, ale i tím, že v Maďarsku volby již zjevně a dlouhodobě nejsou férové.

Poslední poznámka k polskému pádu 2005 se týká srovnání s Českem. Ke zhroucení SLD došlo v momentě, kdy byl v řadě ohledů ve své plné síle. Ve volbách bezprostředně předcházejících (2001) dosáhl svého historicky nejlepšího výsledku (41 %). Od zhroucení dodnes můžeme pozorovat pohyb volebních výsledků SLD (pod různými značkami a v různých koaliciích) v rozpětí cca 7–14 %. Příběh ČSSD je naopak ukázkou kontinuálního a setrvalého poklesu volebních výsledků od vrcholu v roce 2006 (cca 32 %) až do momentu propadnutí pod pětiprocentní klauzuli (2021). Úměrně tomu se výrazně liší i faktory pádu v obou zemích. Českému případu je věnována následující kapitola. Pro ten polský platí, že šlo o kombinaci těchto prvků: stranicko-systémová proměna doprovázená antikomunistickou polarizací, problematické výsledky vládnutí SLD, jeho korupční skandály a – v neposlední řadě – vnitrostranické rozpory.

Ve zbytku kapitoly se nyní budeme věnovat polskému propadu 2015 a návratu 2019, stvrzenému navíc i volbami 2023. I zde se úvodem nabízí české srovnání. Příběh ČSSD jako by byl zhuštěním obou pádů v jeden. Zhuštěním ve skutečnosti míníme jejich časovou blízkost. ČSSD přestala být jedním z pilířů českého stranického systému počínaje volbami 2017 a poslaneckou sněmovnu opustila hned ve volbách bezprostředně následujících (2021).

Další kontrast spočívá v tom, že polská levice se – na rozdíl od ČSSD – vlastně nikdy nepropadla pod práh relevance definovaný jako pětiprocentní

uzavírací klauzule pro strany. K vypadnutí ze Sejmu po volbách 2015 došlo proto, že levice sama sebe „neopatrně“ vystavila osmiprocentní uzavírací klauzuli, jež v Polsku platí pro koalice. Zastavila se pouhých 0,45 % pod ní, a to v situaci, kdy zbrusu nová radikálně levicová strana Razem dosáhla překvapivého výsledku 3,6 %. Ve volbách 2019 sice levice opětovně kandidovala jako širší aliance (zahrnující tentokrát i Razem), ale nikoli již jako „otevřená“ koalice¹. Po zkušenosti voleb 2015 se rozhodla již neriskovat, a to navzdory vyšším předvolebním preferencím potvrzeným i solidním volebním výsledkem 12,6 %. Ani v zatím posledních volbách (2023) nekandidovala levice oficiálně jako koalice, byť se fakticky jednalo o alianci s takřka identickým složením jako v roce 2019. Slabší volební výsledek 8,6 % byl blíže onomu z roku 2015 (či 2011) než ziskům kolem 13 % z let 2019 či 2007.

Z technicistního a formalistického hlediska by nyní bylo možné polskou kapitolu uzavřít s tím, že propad mimo parlament i návrat zpět byly čistě otázkou strategie kandidatury a volebních prahů. Takový závěr by ale byl nedostatečný, protože zakrývá jednu podstatnou okolnost návratu. Tou je hluboká a kvalitativní proměna polské levice z hlediska složení socio-demografických volebních opor i z hlediska programových akcentů. Polská levice se stala subjektem výrazně urbánním a liberálním (v kulturním, ale – co do voličstva - i ekonomickém smyslu) podporovaným nadproporčně ženami, mladými a vzdělanými lidmi. Co se programových akcentů týče, stala se polská levice mnohem podobnější standardní západoevropské sociální demokracii ve své snaze organicky propojit levicové priority socio-ekonomické, kulturní, ale i ekologické.

Výše uvedená proměna je zčásti odrazem zásadního stranicko-organizačního posunu, jímž byla fúze „staré postkomunistické“ levice (SLD) s levicí „novou“, kulturně liberální a aktivistickou, s hnutím Wiosna², v roce 2021. K této fúzi je třeba podotknout, že proběhla (z pohledu SLD) svým způsobem „velkoryse“, když aspekt kvantitativně-materiální (počet členů, mnohem robustnější a prostorově rozprostřenější organizační infrastruktura SLD) byl položen na misku vah proti aspektu kvalitativně-symbolickému (popularita a dynamičnost a aktivistická reputace představitelů Wiosny). Oba aktéři fúze zůstali jako jediné oficiálně povolené vnitrostranické frakce v rámci Nové levice. Poměr delegátů i členů vedení je 1 : 1. Na čele Nové levice stojí i dva rovnocenní spolu-lídrři reprezentující obě frakce.

Propojení ekonomické a kulturní levice je manévrem, který není prost rizik jak krátkodobých (např. pokus o vnitrostranickou rebelii v SLD před završením fúze), tak i dlouhodobých (výrazně liberální mentalita levicového elektorátu, a to i v ekonomických otázkách). V polském kontextu se však jedná o manévr, bez něž by patrně úspěšný návrat levice nebyl udržitelný. Dobře to ilustrují volby 2023. Kampaň PiS přitahovala zahraniční pozornost zejména svou radikalizací ve smyslu antiimigračních, antiunijních a antiněmeckých sentimentů. Při bližším a důkladnějším pohledu „zevnitř“ však nelze přehlédnout ekonomicky jasně levicový, vlastně sociálně demokratický akcent. Rétorika lídrů PiS byla přímo manifestem keynesianismu v praxi. Kritériem úspěšnosti vlád PiS bylo v jejich podání systematické vyrovnávání ekonomických rozdílů v zemi, masivní rozvoj skoro až v dimenzích

1 Právně vzato kandidují polské subjekty jako tzv. „volební výbory“ (5% klauzule) či „koaliční volební výbory“ (8% klauzule). Českým ekvivalentem by byly „volební strany“ typu TOP 09 a starostové, zastřešující spojení dvou stran.

2 Česky „jaro“. Hnutí založené v roce 2019 a profilující se silně na kulturně levicových tématech. V jeho řadách se nacházelo mnoho LGBT+ aktivistů i bojovníků za práva žen apod.

civilizačního skoku, budování robustních infrastrukturních projektů takřka na způsob entrepreneurial state, štědrá sociální politika a přímé finanční transfery slabším skupinám (senioři, rodiny s dětmi), návrat k nižšímu důchodovému věku a jeho udržení do budoucna, zabránění údajně hrozící privatizaci, faktická likvidace nezaměstnanosti, únik z pasti středního rozvoje a středního příjmu atd. Také ambiciózní étos pokroku (v ekonomickém smyslu) byl něčím, co by nejjeden zahraniční pozorovatel od konzervativců, byť polských, nečekal a co mohlo při povrchním sledování kampaně uniknout. Dle PiS Polsko stálo před generačním úkolem (v jiných verzích úkolem století či tisíciletí), a tím bylo dohnat nejspíše nejlepší země Evropy (aniž by se ovšem dopustilo – slovy PiS – západoevropských chyb).

Tento krátký exkurz ke strategii PiS má sloužit jako ukázka toho, v jakých mantinelech se vlastně dlouhodobě pohybuje polská levice. Od dob, kdy se volebně zhroutila jako pól a zaujala pozici menší strany, vlastně natrvalo ztratila převahu ve sféře, kterou B. Rydliński s odkazem na Bourdieau označuje jako lidová třída. Spolu s tím ztratila věrohodnost hlavního nositele socio-ekonomických témat (méně vlídná interpretace by mohla tvrdit, že polská levice tuto věrohodnost nikdy neměla). A to vše se odehrávalo v době, kdy působením demografických i jiných faktorů sláblo „postkomunistické“ subkulturní podhoubí SLD.

Propojování „staré“ a „nové“ levice se podobalo boji na víceru frontách. Levice se na jednu stranu snažila o kultivaci vazeb na odbory, satelitní organizace a – svého druhu – postkomunistickou subkulturu. Současně se ale stylizovala do role hlavního obránce (neboť jediného věrohodného, dostatečně radikálního, sekulárního a důsledného) proti konzervativní (kontra) revoluci PiS. Neboli, hrdě se chopila praporu „nové“ kulturní levice, v čemž jí usnadnilo práci právě PiS samo a ony extrémně kontroverzní výdobytky výše zmíněné (kontra)revoluce. A zároveň se pokusila distancovat od dědictví vlastního neoliberálního obratu a akcentovat klasická levicová socio-ekonomická témata: dostupné bydlení, obnova robustního a dobře fungujícího veřejného sektoru, příjmy pracujících zejména ve školství a zdravotnictví apod.

Proveditelnost manévru jí prozatím usnadňovalo to, že jej prováděla nejen z opozice, ale po dvaceti letech opozičního půstu. Přesto lze měřit úspěšnost manévru spíše prizmatem ambic přežití (udržitelnost návratu mezi relevantní aktéry) než ambic „velkých hráčů“, jímž SLD kdysi býval.

ČSSD: obtížné hledání návratu mezi parlamentní strany

Oslabování české sociální demokracie je dlouhodobý proces, který se začal odvíjet záhy po dosažení historicky nejvyššího procentního výsledku ve volbách do české dolní komory (32,32 %, volby 2006). Navzdory vysokému zisku se tehdy ČSSD umístila až jako druhá a zůstala v opozici. Další dvoje volby (2010, 2013) straně přinesly výsledky okolo 20 %, jež byly v té době – a ve světle očekávání – interpretovány jako volební zklamání a svého druhu porážka. V obou volbách byla ještě ČSSD nominálním vítězem, ale v roce 2010 byla obejitá pravicovou koalicí a skončila napodruhé v řadě v opozici. V roce 2013 se sice stala hlavním aktérem 3členné vládní koalice, ale v té ji začal zastiňovat zakladatel antiestablišmentového hnutí ANO Andrej Babiš.

Pokles volební podpory však dramaticky akceleroval, když po volbách 2017 strana s výsledkem cca 7 % definitivně přestala být jedním z hlavních pólů stranického systému, a zejména když v roce 2021 propadla těsně pod 5% klauzuli a opustila poprvé v dějinách ČR sněmovní lavice. Tento text je psán na sklonku roku 2023, v poločase vládnutí pětičlenné pravostředové vládní koalice, jež je sice extrémně nepopulární, ale veškeré plody této její neoblibly sklízí prozatím parlamentní (tedy populistická, nelevicová) opozice. Minimálně z hlediska konce roku 2023 se pro ČSSD nejeví zřetelná perspektiva cesty zpět mezi relevantní strany. Dle některých výzkumů se pohybuje zhruba na úrovni volebního výsledku z podzimu 2021, dle jiných ještě dokonce níže. Komunální volby 2022 ukázaly, že straně se zcela rozkládá její lokální politická infrastruktura, přičemž tento rozpad na místní úrovni započal již v komunálních volbách 2018.

Stejně jako v Polsku byl i zde úpadek sociálnědemokratické levice doprovázen překreslením stranického systému. Stejně jako v Polsku šlo o úpadek levice jako takové (v ČR se týká i komunistické strany, v Polsku žádná taková není, ale sám SLD je postkomunistického původu). Stejně jako v Polsku šlo primárně o úpadek „klasické“ tradiční socioekonomické levice, nikoli levice kulturní, kterou v ČR zastupují Piráti.

Změna stranického systému ČR byla jedním z klíčových faktorů pádu ČSSD. Paradoxně však v první fázi byla obětí této změny česká pravice. Hlavní zlom nastal ve volbách 2013, byť již předchozí volby 2010 přinesly již zřetelný náznak posunu (rozpad bipolární koncentrace, nástup populistického antisystémového aktéra). Na rozdíl od Polska tedy přeformátování stranického systému spíše předcházelo úpadku levice, než aby bylo jeho důsledkem. Polarita „nová hnutí vs. staré strany“, jejímiž mluvčími se stali populisté Babiš a Okamura, vytlačila polaritu „pravice vs. levice“, která se do té doby jevila dosti robustní, a rozbila stranický systém, který se dokonce i v celoevropském srovnání zdál vcelku stabilní a vykazoval standardní ideově-politické kontury.

Proč se finální obětí nástupu populistů stala právě levice, přestože prvotní obětí byla přechodně pravice? Proč právě levice, když nástup populistů byl především odpovědí na neúspěšné a nepopulární pravicové vlády? Faktor korupce, o němž jsme psali v polské kapitole, není odpovědí, protože v ČR nikdy nedošlo k asymetrické (a moralizující) identifikaci korupce výhradně či primárně s levicí. Naopak – pointou sdělení populistů bylo, že všechny tradiční strany jsou v zásadě stejné, identicky zkorumpované a identicky neschopné kompetentně vládnout, a tudíž že samotné pojmy pravice a levice ztrácejí relevantní rozlišující smysl.

Odpovědi je třeba hledat jinde. Nabízí se vysvětlení v podobě různé intenzity a ideologické zakořeněnosti volební podpory pravice a (nekomunistické) levice. V Česku to byla právě ČSSD, a to dlouhodobě, prakticky od momentu svého ustavení jako jednoho ze dvou hlavních pilířů stranického systému, která se vykazovala velkým množstvím „mělkých“, ideologicky nezakotvených podporovatelů. Ti pro ni mnohdy ani nehlasovali v jiných volbách než v těch prvního řádu, tedy sněmovních (neúčast při volbách druhého řádu je u těchto „vlažných“ voličů typickým jevem).

Rozhodujícím se však stalo, když pravice našla – na rozdíl od ČSSD – své pevné místo v redefinovaném stranickém systému jako hlavní protipól populistů na nově zkonstruované dominantní ose Babiš – „antibabiš“. Oproti tomu ČSSD se ve výsledku dostala do svého druhu bezprizorní pozice mimo hlavní osu politické soutěže. Na dvě funkční období byla Babišovi jakýmsi „nesamozřejmým“ partnerem. Zejména mocensky symetrické spoluvládnutí v prvním období (2013–2017) se vyznačovalo častými a ostrými-

mi konflikty, které vygradovaly odvoláním Babiše z pozice ministra financí. Plody a úspěchy spoluvládnutí si zdárně přisvojoval ministr financí a „stínový vnitrokoaliční premiér“ Babiš.

Ve druhém období byli do pomyslného „babišovského bloku“ vtaženi i komunisté, přičemž obě levicové strany byly Babišovi řádově slabším partnerem. Pravice jako celek se octla na ostře antibabišovské pozici. Naskytla se jí příležitost aktualizovat starší a již dobře vyzkoušený narativ o „populistické“, „nezodpovědné“, či dokonce „antidemokratické“ levici a vztáhnout jej na celý tzv. babišovský „blok“, do nějž byl řazen i prezident Zeman, který s Babišem udržoval jisté taktické spojenectví. Moment podpory KSČM pro menšinový kabinet ANO-ČSSD hrál v této konstrukci podstatnou roli. Antikomunistický osten protibabišovské kritiky (kauza jeho údajné spolupráce s StB) jako by tím symbolicky dostával na akutnosti.

ČSSD nejen že s Babišem v období 2013–2017 prohrála klíčový souboj o vedení v rámci segmentu, který by pracovně šlo nazvat jako „poražení ekonomických transformací“, ale – ba co hůře – když se později octla v roli slabšího Babišova partnera, sama tato pozice se stala předmětem vnitrostranických sporů.

Tím se dostáváme k další dlouhodobé slabině ČSSD, kterou jsou právě interní pnutí a štěpení. Personální vnitrostranické konflikty byly pro tuto stranu příznačné ve větší míře než u jejích konkurentů takřkajíc „historicky“. Problém byl však umocněn ve chvíli, kdy se silným destruktivním faktorem stala postava prezidenta Miloše Zemana a kdy souběžně tato pnutí začínala být stále více chápána jako spor pomyslných konzervativců a progresivistů. Zeman a jeho podporovatelé uvnitř ČSSD zaujali jasnou konzervativní pozici. Debata obou táborů se dostávala do slepé uličky a vháněla stranu do pasti v momentě, kdy konzervativní pozice převzala jakýsi patronát nad jinak legitimní aspirací návratu k sociálnědemokratickým „tradičním hodnotám“ (ve smyslu opuštění neoliberální slepé uličky) a kdy mezi oběma soupeřícími koncepcemi převážila logika nulového součtu. Jinými slovy – obě směřování byla traktována jako radikálně protichůdné a vzájemně se vylučující alternativy. Buď jste tradičním, klasickým (rozuměj levicovým, na socio-ekonomické priority orientovaným) sociálním demokratem, který myslí na masy „obyčejných lidí“ ze sídlišť a venkova, a pak se – z povahy věci – nesmíte rozptylovat dojmáním se nad problémy menšin (etnických, sexuálních apod.) či jakýmsi pofidérními novými tématy jako např. klimatická změna nebo inkluze. Anebo jste „progresivcem“, tedy vlastně zakukleným městským liberálem a sociálnědemokratickému lidu odcizeným elitářem.

Past slepé uličky spočívala v prapodivné interpretaci konceptů levice a progresivismu, hraničící až se zmatením pojmů: konkrétně v identifikaci autenticky levicové (tradiční) sociální demokracie s apriorním odmítnutím (či alespoň ignorováním) kulturně levicových témat. Nepodařilo se najít širší ideový svorník, který by dokázal zahrnovat kulturně i ekonomicky levicová témata jako neoddělitelné komponenty jednoho a téhož celku. Nalezení takové organické syntézy je v některých zemích nezbytnou podmínkou aspirace na vítězství (severské země, Německo, Rakousko, Španělsko, Portugalsko), jinde, jako například v Polsku, se zdá být nezbytnou podmínkou politického přežití.

Vedle stranicko-systémových a ideově-strategických faktorů hrál v případě ČSSD důležitou roli i faktor stranicko-organizační. Jednalo se o souběh dvou kontinuálních a dlouhodobých procesů – personálního zanedbávání strany jako organizace a stárnutí její členské i voličské základny. První uvedený jev souvisí s proměnami popsány v rámci konceptu tzv. kar-

telové strany: rostoucí orientace strany na stát a veřejné instituce, stažení hlavních personálních zdrojů ze stranické do státní sféry. Ruku v ruce s tím šla i profesionalizace volebních kampaní, což jen dále deaktivovalo členskou základnu. Dřívější dobrovolnickou angažovanost stranických aktivistů zastoupil profesionální výkon najatých agentur.

Demografická výzva, jíž se ČSSD prozatím neúspěšně snaží čelit, patrně souvisí s verbálním pokusem o sociálně-populistický obrat za předsednictví Jiřího Paroubka (2005–2010). Právě tehdy se objevily neklamné znaky stárnutí voličské základny, přičemž u členské základny šlo o kontinuální proces. Paroubkův politický styl v kombinaci s antikomunistickou polarizací ze strany pravicových stran vedl k trvalému odcizení mezi ČSSD a mladšími voličskými kohortami.

Problém byl umocněn v době, kdy Babišovo hnutí provedlo obrat směrem pryč od svého původního kvazi-liberálního směřování. Tehdy se ČSSD dostala do kleští. Na jedné straně jí Babiš přebral konzervativnější středo-levicový elektorát s vysokým zastoupením seniorů. Na straně druhé ČSSD neprovedla „omlazení“ a propojení s „novou“ kulturní levicí obdobně např. tomu, co jsme popsali v polské kapitole výše. V českém kontextu pro ně nebyly natolik příznivé podmínky jako v Polsku a ČSSD se o ně v podstatě ani nepokusila. Ekvivalent mladšího a liberálnějšího sociálně-demokratického voliče z 90. let či (zejména) Špidlovy doby dnes v ČR volí Piráty.

Co říci závěrem? Dokonce i ty české strany, které dnes zastávají čitelnou pozici na jednom z pólů stranického systému a díky parlamentnímu i vládnímu zastoupení se těší plné pozornosti médií, se aktuálně potýkají s obrovskými problémy. Nad lidovci se tyčí stále větší otazník ohledně udržitelnosti jejich návratu do klubu parlamentních stran. ODS se ani po 10 letech zjevně nedaří návrat do někdejší role jedné ze dvou hlavních stran (minimálně nikoli samostatně a pod značkou ODS). O to vážnější se jeví situace ČSSD, která je zavěšena v mediálně nepříliš osvětleném prostoru mimo hlavní osu české stranické soutěže. Nemůže se spoléhat na rozdíl od lidovců ani na hustou síť komunálních politiků a demografický potenciál početných katolických rodin, ani – na rozdíl od ODS – na přízeň sponzorů a hlavního proudu médií³. Návrat ČSSD bude extrémně obtížný – ne-li nemožný – bez dalšího stranicko-systémového zlomu a bez rozbití polarit pravice vs. populisté.

Maďarsko – rozdělená sociální demokracie i širší levice ve stínu pravicového hegemonu

Zhroucení MSZP jako jednoho ze dvou hlavních pilířů maďarského stranického systému nese celou řadu nápadných podobností s polským případem. V obou zemích pádu předcházelo vrcholné období vlivu a volební síly levice, jejíž vládnutí bylo doprovázeno neoliberalními politikami, ekonomickými problémy a korupčními skandály. V obou případech byl kolaps

³ Pro přesnost uvedme, že vlídné zacházení ze strany médií nebylo u ODS žádnou historickou daností. Souvisí s momentem, kdy ODS zaujala pozici lídra antibabišovského a antizemanovského pólu. Tato poznámka má relevanci pro ČSSD. Faktory jako přízeň médií, elit či opinion-lídrů se mění v čase.

levice doprovázen stranicko-systémovou proměnou, antikomunistickou polarizací ze strany konzervativní pravice a tažením proti inherentně zkorumpovanému a selhávajícímu režimu traktovanému jako jakýsi postkomunistický hybrid. V obou případech byla voličům slíbena nejen změna vlády, ale i celého systému – dokončení dekomunizace a hluboká obroda státu, společnosti i národa ve všech sférách (včetně morální a hodnotové). V obou zemích oslabená levice podlehla i vnitrostranickým rozporům a štěpení (poslední socialistický premiér Gyurcsány si založil stranu zvanou Demokratická koalice, DK).

I rozdíly mezi oběma případy jsou však zásadní. Zaprvé, moment vládního selhání maďarských socialistů byl akutnější. Byli ostatně u vlády osm let (2002–2010) a maďarská ekonomická malátnost se časově protнула s dosud nejhorší ekonomickou krizí od velké deprese. Zadruhé, maďarský ústavně-politický systém je mnohem silněji řízen majoritární logikou. I díky tomu se Fideszu podařila mnohem hlubší a patrně i trvalejší proměna politicko-institucionálního rámce (nová ústava, volební reforma, jež většinové prvky ještě umocnila, mnohem výraznější podmanění si mediální sféry atd.). Paradoxně ale i díky tomu, zatřetí, v Maďarsku dosud nedošlo k překonání levicového schizmatu mezi MSzP a DK. Práh vítězství ve smíšeném volebním systému s převahou většinové složky (od voleb 2014 navíc v podmínkách jednokolového hlasování) znamená, že jedinou věrohodnou šancí na odstavení Orbána od vlády je beztak široká koalice (ideálně) všech opozičních sil. Pouhá fúze či aliance MSzP a DK v tomto ohledu nic neřeší. Při samostatné existenci mohou nadále soupeřit o vůdcovství v rámci opozičního bloku. Z podstaty většinového systému plyne, že i strana nedosahující plošně (celostátně) vysokých procentních výsledků, jakou je DK, může dosáhnout omezených, leč uspokojujících volebních úspěchů, nasadí-li výrazné kandidáty v obvodech, jež jsou levicově-liberálními baštami.

Poměr sil mezi MSzP a DK byl navíc mnohem symetričtější než mezi SLD a SdPL či později mezi SLD a Razem. Postava expremiéra Gyurcsányho vrhá v maďarské politice dlouhý stín, protože Orbán se ve svých polarizačních kampaních soustředí primárně na tento symbol selhání⁴ předchozí elity. Existuje jistá analogie při srovnávání SLD – Wiosna a MSzP – DK. Zatímco SLD a MSzP reprezentují starou klasickou „postkomunistickou“ levici, Wiosna i DK mnohem více akcentují postmateriální otázky a témata kulturní levice. Rozdíl je v tom, že DK nedokázal proniknout mezi mladé voliče v takové míře jako Wiosna (a po fúzi Nová levice jako taková), a dále v tom, že DK je subjekt mnohem nejasněji rozkročený mezi sociální demokracií a ekonomickým liberalismem.

Lapidárně řečeno: 1. v Polsku se stará levice s novou propojila, v Maďarsku nikoli, 2. v Polsku se stará i nová levice odvrátila od dědictví neoliberalismu a třetí cesty, v Maďarsku „nová“ levice nikoli, 3. sama kredibilita maďarské „nové“ levice jakožto vskutku nové je podlomena osobou Ference Gyurcsányho.

Další podstatný rozdíl mezi Polskem a Maďarskem se týká povahy stranického systému. Připomeňme, že podobnost končí tím, že pád levice byl v obou zemích zároveň momentem proměny stranického systému. Co

⁴ Gyurcsány na uzavřeném stranickém fóru po volebním vítězství 2006 přiznal v projevu plném vulgarismů spolustraníkům, že strana i vláda v kampani lhala o skutečné ekonomické kondici země. Záznam o několik měsíců později unikl a stal se významným spouštěčem opoziční mobilizace včetně masových protestů, které byly navíc symbolicky propojeny s 50. výročím povstání roku 1956.

však je výsledkem oné proměny, je otázka zcela jiná. V Maďarsku je nový systém oproti polskému mnohem čitelnější v tom směru, že Fidesz má absolutní převahu nad všemi ostatními aktéry. Polský systém je naopak čitelnější a stabilnější z hlediska místa levice jakožto druhořadého hráče. V Polsku vidíme stabilní duopol PiS – PO, doprovázený obdobně stabilní sestavou menších hráčů. V Maďarsku vidíme stabilní a neotřesitelnou hegemonii Fideszu a dynamickou soutěž o vůdcovství v rámci opozičního bloku.

Každé ze tří parlamentních voleb, které od nástupu Orbána k moci dosud proběhly, přinesly na opoziční straně odlišnou konstelaci. V roce 2014 kandidovala spojená středolevice⁵ pod jasným vedením MSzP a byla s 26 % tehdy ještě hlavní opoziční alternativou, byť populistické hnutí Jobbik s 20 % bylo v těsném závěsu. Ve volbách 2018 kandidovala většina⁶ opozičních subjektů samostatně a Jobbik byl již nejsilnější z nich. Volby 2022 přinesly širokou alianci všech hlavních opozičních sil (včetně Jobbiku, který se posunul z krajní pravice do umírněné konzervativní polohy).

U voleb 2022 se zastavme, protože dobře ilustrují, jaká jsou pro sociální demokraty úskalí širokých aliancí, jež si majoritární systém vynucuje, a to zejména v situaci levicové fragmentace. Opozice se pokusila porazit Orbána sestavením dosud nejširší a nejheterogennější volební aliance. Nejen že se její součástí stal pravicový Jobbik, ale i lídrem celého uskupení byl v primárkách zvolen konzervativní starosta menšího jihomaďarského města Péter Márki-Zay, který sám sebe označil za pravicového politika a zklamaného bývalého voliče Fideszu. Výmluvné jsou okolnosti opozičních primárek. V prvním kole těsně zvítězila kandidátka DK a Gyurcsányho manželka Klára Dobrev (35 %). Druhý byl budapeštský starosta a kandidát MSzP a zelených (hnutí Dialog) Gergely Karácsony (27 %). Až třetí s 20 % se umístil nezávislý Márki-Zay a čtvrtý se 14 % lídr Jobbiku (jeho slabý výsledek byl prvním náznakem a varováním, že voliči pravicového Jobbiku se s širokou pravolevou aliancí příliš neztotožňují – připomeňme, že v roce 2018 byl Jobbik silnější než MSzP a DK dohromady). Karácsony se před druhým kolem stáhl a podpořil Márki-Zaye. Ten sice s 57 % vyhrál druhé kolo primárek, ale výsledek vlastních voleb o půl roku později byl pro jím vedený opoziční blok zklamáním.

Tytéž primárky rozhodly i o kandidátech opoziční aliance do parlamentu. Příznačné je, že z celkových 106 jednomandátových obvodů vyhrálo v boji o kandidaturu 32 reprezentantů DK, 29 Jobbiku, pouze 18 MSzP (plus dalších 6 jejího spojence, zeleného hnutí Dialog) a 15 urbánního liberálního hnutí Momentum. Ve volbách 2022 bylo z jednomandátových obvodů zvoleno pouze 19 poslanců opoziční aliance (z toho 17 v Budapešti): 5 za MSzP, 5 za Momentum, 4 za DK, 4 za Dialog a 1 za LMP. Dalších 38 poslanců opoziční aliance bylo zvoleno z celostátní listiny, jejíž složení nebylo předmětem primárek, ale stranického vyjednávání: pouhých 5 z nich za MSzP a 3 za Dialog (12 za DK, 9 za Jobbik, 6 za Momentum, 3 za LMP).

Výsledek primárek 2021 i voleb 2022 dobře ilustruje 1. postupný úpadek MSzP v rámci opozičního bloku, 2. setrvávající fragmentaci na opoziční

5 Jediné relevantní opoziční uskupení z okruhu sociálně demokratických, liberálních a zelených stran, jež kandidovalo mimo opoziční alianci, bylo zelené hnutí Politika může být jiná (LMP). Vzniklo v době vlád MSzP a vůči „staré levici“ (DK nevyjímaje) cítilo velmi silný antagonismus. Ta LMP na oplátku obviňovala z toho, že rozbíjí opoziční jednotu a je trojským koněm Fideszu.

6 Jedinou aliancí bylo spojení MSzP a jednoho ze dvou zelených subjektů – Dialog (Párbeszéd).

scéně (hnutí Momentum, nový subjekt založený Márki-Zayem), 3. posun celé této opoziční scény doprava (vtažení Jobbiku a odpadlíků od Fideszu) a 4. změnu dynamiky v soupeření MSzP s DK o vedení středolevice. U čtvrtého bodu se zastavme. Ještě v předchozích volbách 2018 – jediných po roce 2010, kdy středolevicové subjekty kandidovaly samostatně – byl poměr sil mezi MSzP a DK přibližně 2:1. Výzkumy veřejného mínění se od té doby postupně začaly vyvíjet ve prospěch DK. Protichůdné signály v tomto ohledu vyslaly evropské volby 2019 (jasná převaha DK nad MSzP v podmínkách nízké účasti) a komunální volby 2019 (jasná převaha teritoriálně mnohem lépe zakořeněnější MSzP nad DK). Sledujeme-li vychylování misek vah ve prospěch DK, je třeba mít na paměti větší obrázek a tím je stagnace či slábnutí obou stran. Obě se potýkají se stárnoucí voličskou i členskou základnou a úbytkem členů (v roce 2015 se odhadovalo cca 15 000 členů MSzP a cca 11 000 členů DK, k roku 2020 byla příslušná čísla 8000, resp. 5000). Hlavní devízou MSzP je decentralizovaná a teritoriálně lépe ukotvená organizace (výhoda v komunálních volbách), hlavní výhodou DK pak charismatické (byť i silné negativní emoce budící) vůdčovství v osobě Ference Gyurcsányho.

Charakteristické je, že sociálně demokratická MSzP vyslala do lídrovských primárek mladého zeleného politika z Budapešti, sociálně-liberální DK manželku „symbolu selhání“ a hlavního „hromosvodu“ negativních kampaní Gyurcsányho (obavy z takové kampaně byly ostatně jedním z motivů pro hlasování dle vzorce „všichni proti Dobrev“ ve 2. kole primárek), a tak se celkovým vítězem stal pravicový konzervativce Márki-Zay, který se krom jiného vyjádřil, že model „daňového ráje“ se super-nízkou 9% korporátní daní je prozatím v maďarském zájmu. To vše v situaci, kdy slábnoucí MSzP sice prosazuje progresivní zdanění, ale její sociálně-liberální rival DK je v tomto ohledu poněkud vágní. Vyložene tržní a neoliberální principy – v duchu minulých inspirací třetí cestou – DK prosazuje v oblasti zdravotnictví a vyššího školství.

Pointou odstavce výše by měl být obecnější závěr o posunu celého maďarského politického spektra doprava. Fidesz ani po 13 letech u moci neslábne (přesněji řečeno, oslabení se nikdy neprojeví při parlamentních volbách) a nikterak neustupuje ze své radikalizace v otázkách kulturních a identitárních. Na rozdíl od polského PiS, které posílilo jisté prvky sociálního státu, Fidesz maďarský welfare state zásadně zredukoval. Kromě toho všeho má po volbách 2022 znovu radikálnějšího souseda na své pravici. Fundamentalistické křídlo se po volbách 2018 odštěpilo od moderujícího se Jobbiku a pod značkou Hnutí náš domov proniklo v roce 2022 do parlamentu. Jobbik sice drží umírněnou pravicovou orientaci, ale po volbách 2022 pod novým stranickým vedením provádí konzervativní rebranding a opouští opoziční frontu.

Na jednu stranu vytváří tento posun doprava prostor pro regeneraci a reidentifikaci levice. V současných podmínkách se však nejeví pravděpodobné, že by toho byla schopna MSzP, ať již sama, či v nějaké užší levozelené alianci pod jejím vedením. Jinými slovy, klíč k řešení patrně budou mít centristické a sociálně-liberální subjekty typu Momentum či DK. To ony se budou muset rozhodnout, zda jejich přirozená kulturně liberální inklinace bude věrohodně programaticky propojena se sociálně demokratickými ekonomickými principy. Tak jako polská konzervativní (kontra) revoluce vytvořila obrovský prostor pro posun směrem ke kulturní levici, Orbánova populistická demontáž liberální demokracie *jakož i sociálního státu* otevírá široké pole pro pohyb směrem ke kulturní, *jakož i ekonomické* levici.

Francie: socialisté mezi dvěma mlýnskými kameny – jde o návrat, či přežití?

Na rozdíl od výše zkoumané trojice zemí, jejichž demokratický režim trvá jen něco přes 30 let, je zde třeba věnovat několik slov historickému kontextu. Francie se v rámci západní Evropy poněkud vymyká slabostí a nezakoreněností sociálnědemokratické politiky. Vznik historické SFIO počátkem 20. století sice navenek znamenal přechodné překonání chronické rozdělenosti na levice, ale štěpení mezi reformisty a radikály se přelilo dovnitř nového subjektu. Navíc již v roce 1920 se odštěpili komunisté, k nimž se v následujících dekádách hlásila většina francouzské dělnické třídy i odborů. Socialisté se tak nikdy nestali masovou stranou. Radikální rétorika, k níž je čas od času motivovala přítomnost dominantního souseda na levice, se mnohdy dostávala do napětí s kompromisní politickou praxí.

Hegemonem v rámci levice se francouzští socialisté (v té době již PS) stali jen v krátkém období cca od konce 70. let do spektakulárního zhroucení v roce 2017. I v této éře největší slávy byli vystaveni trvajícím dilematu mezi radikální levicovou a pragmatickou (neoliberální) politikou. Nejlépe to ilustrují období, kdy byla PS u moci. Mitterrand byl roku 1981 zvolen prezidentem na základě ambiciózního levicového programu, ale již rok poté se od něj odklonil k politice škrťů a spojenectví s komunisty bylo podlomeno. V poločase obou Mitterrandových prezidentských období prohrála PS legislativní volby, což vedlo ke kohabitacím 1986–1988 a 1993–1995. Ty dále omezily manévrovací prostor prezidenta, již tak omezeného vlastními ústupky i vnějšími okolnostmi (budování jednotného trhu v ES, hegemonie neoliberálního dogmatu). Dalším příkladem je premiérský mandát Lionela Jospina (v kohabitaci s gaullistou Chiracem), kdy mírné sociálně-progresivistické změny (35hodinový pracovní týden) šly ruku v ruce s úlitbami neoliberalismu (zvýšení důchodového věku, liberalizace energií).

Fatální však v tomto ohledu bylo prezidentské období F. Hollanda (2012–2017), které hlubokému pádu socialistů bezprostředně předcházelo. Hollande se sice před svým nástupem rétoricky vymezil jako „nepřítel velkých financí“, ale jeho politické praxi jasně dominovala protržní politika. Vrcholem byla reforma pracovněprávní legislativy, jejímž hlavním motivem bylo posílení prvků „flexibility“ a omezení nákladů pro zaměstnavatele. Byl to Hollande, kdo do svého týmu přivedl E. Macrona a svěřil mu funkci ministra pro ekonomiku, průmysl a digitalizaci. Byl to Hollande, který se snažil kompenzovat nedostatek ekonomicky progresivních změn reformami kulturně progresivistickými (uzákonění homosexuálních sňatků s právem adopcí). Macron na tuto politiku „dvojího liberalismu“ jen navázal a v době svého nástupu jako „nového“ aktéra ji doplnil – poněkud paradoxně – jistým protestním a antisystémovým apelem. Socialisty Hollande také začal používat pojmu sociální demokracie, ve francouzské tradici ne právě samozřejmě přijímaného, který byl v důsledku jeho politik jen dále zdiskreditován. Ideové podezření, že vůči němu francouzská levice historicky chová (přílišná náchylnost ke kompromisu s tržním kapitalismem a formální procedurální demokracií) jako by se Hollandovými politikami symbolicky stvrdilo.

„Faktor Hollande“ – jeho neoliberální politiky, odcizení voličské i členské základny, extrémní nepopularita na konci mandátu, korunovaná rozhodnutím neucházet se o znovuzvolení – se tedy vskutku zdá být hlavním faktorem zhroucení francouzských socialistů. Na rozdíl od jiných západních sociálních demokracií, jež privatizovaly, deregulovaly a liberalizovaly dříve během éry třetí cesty (a tyto politiky se od nich čekaly, příslušné strany se

k nim samy hrdě hlásily), francouzští socialisté za Hollanda de facto činili opak toho, co slibovali, a to navíc v době, kdy neoliberální dogma bylo na levici zdiskreditováno velkou krizí 2007–2010.

Pád PS je natolik hluboký, že je namísto otázky, zda se spíš nenachází ve fázi „klinické smrti“, či přinejmenším v „české“ kategorii pádu pod hranici relevance. Prezidentský výsledek B. Hamona z roku 2017 (6,4 %) se podobá parlamentnímu výsledku ČSSD z téhož roku (7,3 %). Francouzský propad v následujících volbách byl oproti českému hlubší (1,75 %, resp. 4,6 %)⁷. Také úbytek členů je ještě prudší než v českém případě: z cca 200 tisíc v roce 2012 na současných cca 45 tisíc.

Paralela s polským a maďarským případem je trojí: 1. slabá historická zakotvenost sociální demokracie, 2. neoliberální politiky realizované sociálními demokraty v posledním období před pádem, 3. hluboká proměna stranického systému doprovázející pád. V případě Maďarska lze ještě dodat majoritární logiku ústavně-politického systému, byť francouzský systém v tomto ohledu z řady důvodů není tak tvrdý. Zaprvé, prezident a parlament jsou voleni zvlášť a časový odstup dává poraženým možnost takticky zareagovat, uzavřít alianci apod. (dobrou ukázkou byla Mélenchonova strategie z roku 2022 – poté, co v prezidentské volbě opakovaně skončil těsně na nepostupovém, třetím místě, vyzval voliče, aby ho v legislativních volbách „zvolili“ premiérem). Zadruhé, Francie používá v prezidentských i legislativních volbách nadále systém dvoukolový (Maďarsko od něj ustoupilo Orbánovou volební reformou 2014)⁸. Zatřetí, francouzské volby jsou férové a žádný aktér se ani zdaleka neblíží takové stranicko-systémové predominanci a institucionální hegemonii (médiá, klientelismus apod.), jakou se vyznačuje Fidesz.

Jak maďarská MSZP, tak francouzská PS bývaly stranami, které dokázaly vysoký práh vítězství zdolávat, bývaly stranami s vládní aspirací. Obě se v současnosti nacházejí v rámci širších aliancí, které se snaží jako věrohodná vládní alternativa prosadit. Maďarskému případu byla věnována pozornost v kapitole výše. Zastavme se nyní u NUPES (Nová lidová ekologická a sociální unie), která vznikla mezi prezidentskými a parlamentními volbami 2022 pod jasným vedením J. L. Mélenchona. Na jednu stranu má uvnitř ní PS mnohem slabší pozici než maďarští socialisté uvnitř maďarské opoziční aliance (rozdíl ještě vynikne, zahrneme-li i sociálně-liberální DK). Na druhou stranu ale spočívá těžiště NUPES jasně na levici, tudíž nehrozí riziko rozmělnění a nečitelnosti, jež jsme v kapitole výše diskutovali v souvislosti s Jobbikem či lídrem Márki-Zayem.

Platí-li teze, že zhroucení PS nastalo v důsledku jejího obratu doprava a že velká část voličů opustila socialisty směrem k Mélenchonovi, pak by mohl platit i závěr, že cesta k nápravě může vést skrz návrat k autentičtější levicové politice. Přesvědčivost takového závěru zdánlivě oslabuje zápletka z voleb 2017. Za PS tehdy na prezidenta kandidoval zástupce levicového křídla Hamon s výrazně levicovým (dle kritiků přehnaně levicovým) pro-

7 Rozdíl je, že PS se s 28 mandáty i po roce 2022 udržela jako parlamentní strana.

8 Pro úplnost a přesnost připomeňme, že Maďarsko používá smíšený systém s převahou větší nové složky. Jinak řečeno, maďarská proporční složka, která současně plní roli částečné kompenzace, je jediným protipříkladem v našem výčtu, poukazujícím naopak na větší „tvrdost“ francouzského systému. Z hlediska strany nacházející se v situaci současné PS (mimořádně nízká celostátní podpora, ale přetrvávající lokální bašty a důvěryhodní místní lídři) je však takové posuzování „tvrdostí“ přinejmenším diskutabilní. Hypotetická celostátní 5% uzavírací klauzule by pro ni mohla být větší překážkou než nutnost dosáhnout absolutního vítězství v několika málo zacílených obvodech.

gramem – a právě v oněch volbách se odehrálo hlavní zhroucení. Proč soudíme, že tento argument jen *zdánlivě* popírá tezi o odklonu od centrismu jakožto možné nápravě reputace? Přestože obnova kredibility zpravidla vyžaduje dlouhodobější proces, ani tehdejší pokus PS o veletoč od centristického prezidenta k jasně levicovému kandidátovi nebyl jen beznadějným krkolomným manévrem, který byl od počátku odsouzen k neúspěchu.

Zaprvé, je třeba připomenout, že vývoj předvolebních preferencí byl v roce 2017 velmi dynamický, volatilita obrovská a masový příklon na levici směrem k Mélenchonovi se odehrál v samém závěru kampaně⁹ a byl hlavním překvapením prvního kola. Z toho lze vyvodit závěr, že poptávka po zřetelně levicové pozici byla (a je) nezpochybnitelným sociologickým faktem, že strategická sázka na ni ze strany PS tudíž nebyla chybou a že „vadná“ se ze zpětného pohledu mohla jevit nanejvýš volba konkrétního kandidáta, který bitvu o vyhraněně levicové voliče s Mélenchonem překvapivě jednoznačně prohrál.

Zadruhé – a v přímé souvislosti s výběrem kandidáta – klíčová rozhodnutí o ideovém zaměření prezidentských kampaní a volbě vhodných kandidátů ve Francii neprovádí jakési úzké grémium „strategických mozků“, nejedná se o centralizovaný proces a PS v tomto ohledu není unitárním, a dokonce ani autonomním aktérem. Před volbami 2017 (poprvé ale již i 2012) se o prezidentských kandidátech socialistů rozhodovalo v otevřených primárkách, do té doby i v roce 2022 v uzavřených – tedy jen členové strany. Neboli o Hollandově i Hamonově nominaci rozhodovaly v druhých kolech těchto primárek řádově nízké miliony lidí (o předchozích sta- či desetitisíce) stojících formálně mimo PS: v roce 2011 představoval celkový počet hlasujících ve 2. kole 2,88 milionu voličů, pro Hollanda hlasovalo 1,6 mil., tedy 57 %, v lednu 2017 činila příslušná čísla 2,04 mil., resp. 1,18 mil., resp. 59 %. Toto srovnání je velmi důležité. Ukazuje, že mezi primárkami 2011 a 2017 nebyl řádový rozdíl. Hamon získal o cca 400 tisíc hlasů méně než Hollande, ale o dva procentní body více. Pakliže si PS od otevřených primárek slibovala mobilizaci co nejširší báze, i primárky 2017 v tomto ohledu slibovaly slušný potenciál.

Cyničtější a ironičtější interpretace primárek 2017 (nesená ovšem dávkou retrospektivního determinismu) by mohla být jiná: k primárkám přišla velká masa od PS již tehdy značně odcizených voličů, vybrali solidní většinou nejlevicovějšího kandidáta z nabídky, aby posléze v prezidentských volbách beztak vhodili svůj hlas „autentičtějšímu“ a značkou PS nezatíženému Mélenchonovi. A mnozí z těch, kteří naopak ve 2. kole hlasovali pro M. Vallse, se od PS odcizili právě v důsledku Hamonova vítězství a volili v prezidentských volbách Macrona. Socialista Valls, který byl premiérem Hollandovy vlády (v níž byl Macron ministrem pro ekonomiku), ostatně před volbami otevřeně podporoval Macrona a od Hamonovy kandidatury se distancoval. Mnozí jiní straničtí centristé buď učinili totéž, nebo PS přímo opustili a přešli do Macronovy LREM.

Tato klíčová epizoda dokumentující anatomii pádu PS zároveň poukazuje na cosi hlubšího a pro PS typického: vnitřní pnutí, frakční rozštěpenost, historii odchodů výrazných postav ze strany (v 90. letech to byl odpůrce Maastrichtské smlouvy J.-P. Chevènement, v roce 2008 odpůrce „Ústavy EU“ Mélenchon, po volbách 2017 B. Hamon) a nekomfortní pozici strany mezi dvěma mlýnskými kameny: centristy (aktuálně Macron, dříve např. MoDem) a radikální levicí (Mélenchon, historicky PCF).

9 V o něco menší míře platí totéž i o volbách 2022.

Předmětem silného vnitřního štěpení byla ostatně dlouho i otázka, zda má PS aktuálně zůstat v rámci levicové aliance NUPES (v říjnu 2023 PS členství pozastavila kvůli sporu o blízkovýchodní konflikt). Legislativní volby 2022 byly pro PS jasným neúspěchem – jako člen poměrně silné NUPES paradoxně několik mandátů ztratila dokonce i oproti volbám 2017, kdy ještě kandidovala samostatně (z 31 na 28). Pro srovnání komunisté si polepšili z 16 na 22, zelení z 0 na 23 a hlavní beneficiant – Mélenchonova LFI – ze 17 na 79 mandátů. Tyto výsledky byly do značné míry předurčeny převahou LFI nad všemi partnery při vytváření NUPES (např. na počátku byly bilaterální smlouvy mezi LFI a každým partnerem zvlášť) i volbě klíče pro stranické složení kandidátů (podíl LFI představoval 56,5 % všech kandidátů NUPES, podíl PS činil 12 % – v absolutních číslech 326, resp. 70 obvodů). Jen chabou útěchou pro PS je, že její poměr úspěšnosti (počet zvolených kandidátů vůči celkovému počtu kandidujících za danou stranu) činí 40 %, zatímco u LFI pouze cca 24 %.

Projekt NUPES se zdá být mrtev, PS členství pozastavila, ostatní partneři LFI také jeví známky odchodu. S evropskými volbami 2024 na obzoru je zřejmé, že evropské a zahraničněpolitické priority členů NUPES jsou vzájemně inkompatibilní. Pro PS to otevírá cestu k emancipaci a k pokusu o záchranu, případně obnovu části někdejší síly. Výhodou PS může být, že má nyní před sebou 3 dlouhé roky do dalších prezidentských voleb, v nichž už Macron kandidovat nemůže a Mélenchon se zavázal, že nebude. Macronova Renaissance (dříve LREM) i Mélenchonova LFI mají jedno společné: silnou závislost volebního úspěchu na osobním charismatu vůdce-zakladatele. Obě jistě mají potenciál odchod svých zakladatelů politicky přežít, nicméně předávání nástupnictví či jiná vnitřní krize (zejména u vládní Renaissance) může být pro PS minimálně příležitostí uvolnit se z tlaku těchto dvou mlýnských kamenů.

Nizozemí – boj o místo ve fragmentovaném systému

Vzhledem k tomu, že Strana práce (PvdA) představuje stejnou kategorii jako PS (i jako maďarští socialisté), je nizozemská kapitola pojata stručněji jen jako přehled podobností a rozdílů s francouzským případem. Maďarsko i Francie si v našem výkladu byly podobné potud, že se jednalo – třebaže dramaticky odlišným způsobem – o systémy obsahující silné majoritární prvky. Nizozemsko je v tomto ohledu radikálně protikladným případem, proto se jeví užitečné ho též zahrnout. Jde o ústavně-politický systém s dekoncentrovanou mocí, širokými koaličními vládami, super-proporčním volebním¹⁰ a fragmentovaným multistranickým systémem (demokracie konsensu v Lijphartově smyslu). Prahy přežití¹¹ i vítězství¹² v takovém systému leží velmi nízko, alianční strategie či taktické hlasování v něm rozhodně nejsou

¹⁰ Pro účely přepočtu hlasů na stranické mandáty je celá 150členná sněmovna jedním obřím obvodem, a to při absenci uzavírací klauzule.

¹¹ Z pozn. 10 plyne, že přirozený práh pro získání 1 mandátu je 0,67 %. A i jednotlivé mandáty se při komplikovaných a zdlouhavých sestavováních vlády v Nizozemsku počítají.

¹² 3 ze 4 volebních vítězství VVD Rutteho éry byly v intervalu 20–22 % hlasů, výhra PVV v roce 2023 – jen 23,5 %.

nutností. Přesto se PvdA a Zelená levice (GL) o takovou alianci ve volbách 2023 pokusili s výsledkem 15,8 % (25 mandátů ze 150, 12 pro PvdA, 13 pro GL). Pro srovnání hlasy pro PvdA a GL zvláště ve volbách 2021 představovaly 5,7 %, resp. 5,2 %, ve volbách 2017 pak 5,7 %, resp. 9,1 % a ve volbách 2012 – posledních před pádem PvdA – 24,8 %, resp. 2,3 %. Je tedy zjevné, že rudozelená koalice obnovu, či alespoň přiblížení se k někdejší volební síle PvdA nepřinesla. Ve všech volbách před 2017 (kromě 2002) byla strana schopna dosahovat *samostatně* přes 20 % a v pomyslném součtu s GL okolo 25 %.

Historicky byla PvdA oproti francouzské PS bližší prototypu strany práce, a to nejen dle jména. Byla tedy stabilní, třídně zakotvenou stranou a jasně vůdčí silou na levici. Přesto v západoevropském srovnání patřila k těm slabším sociálním demokraciím, podobně jako PS. Důvodem u PS byla konkurence a rozdělení na levici, v Nizozemsku to byla celkově užší sociální báze levice jako takové, zčásti kvůli přítomnosti silného konfesijního štěpení, zčásti kvůli specifikům industrializace. Zatímco PvdA patřila v 90. letech vedle Schröderovy SPD, Blairovy New Labour, švédských sociálních demokratů či italské a středoevropské postkomunistické levice spíše mezi průkopníky třetí cesty a tržního obratu, ve Francii přišel u Jospina (1997–2002) opožděně a polovičatě (šlo navíc o kohabitaci), tudíž naplno paradoxně až během Hollandova prezidentství. Navzdory tomuto dílčímu rozdílu je však pointa tatáž: hluboké zklamání a odcizení voličské i členské báze, když PS i PvdA s pro-tržními politikami přišly znovu i v době, kdy se vnímání neoliberalní doktríny vlivem krize 2007–2010 zásadně posunulo.

Jaké jsou naopak podobnosti mezi případy PS a PvdA? U obou nastal pád po období, kdy byla strana součástí vlády. V Nizozemsku šlo o symetrický koaliční kabinet pravcové VVD a PvdA, v němž sociální demokraté drželi důležité posty ministrů financí, zahraničí či sociálních věcí. Prvně uvedený rezort, vedený ortodoxním zastáncem „zdravých financí“ Dijsselbloemem, symbolizuje hlavní problém, který podlomil reputaci PvdA – podílení se na politice škrťů (austerity) a ořezávání sociálního státu, a to v citlivém období vzpamatovávání se z globální krize¹³. Podpora PvdA začala prudce klesat bezprostředně po uzavření modro-červené koalice po volbách 2012.

Poslední z výše uvedených rezortů, v jehož čele stál L. Asscher, byl zase podstatnou součástí kulis pokračování a prohlubování politického pádu PvdA. V roce 2018 se totiž provalil obrovský skandál týkající se přídatků na děti, kdy stát mezi lety 2005–2019 neprávem obvinil desítky tisíc rodin z podvodného čerpání sociální podpory. Antisociální šikana, jíž se stát dopouštěl v době, kdy ministerstvo sociálních věcí vedl sociální demokrat Asscher (od roku 2016 lídr strany), jen přidala další reputační šrám na tváři PvdA a prakticky znemožnila rychlou obnovu důvěry voličů.

Volba koaliční strategie pro volby 2023 jako pokus PvdA o nalezení východiska z krize a odrazového můstku k návratu se zdá být v podmínkách fragmentovaného stranického systému racionálním krokem. Zelená levice (GL) je pro PvdA politicky přirozeným partnerem. Obě se v tu dobu nacházely v opozici a obě na zhruba podobné úrovni podpory, měřitelné volebním výsledkem kolem 5 % ve volbách 2021. Úzká spolupráce PvdA a GL ostatně začala bezprostředně po nich. Stranám této velikostní kategorie hrozí, že se v moři stranické fragmentace stanou neviditelnými a bezvýznamnými. Naopak v koalici vedené známým politikem, jako je F. Timmermans, a při dosažení jisté synergie mohly realisticky cílit na práh vítězství, který v Nizo-

¹³ Nejednalo se navíc o novou situaci. Historicky první tzv. fialové koaliční kabinet (červená PvdA a modrá VVD) pod vedením sociálního demokrata Koka uskutečňovaly neoliberalní reformy již v 90. letech.

zemsku leží velmi nízko. Tohoto cíle dosaženo nebylo, ale rudozelené alianci se alespoň podařilo to, co PvdA nedokázala samostatně: stát se jedním z hlavních hráčů stranického systému.

Španělsko – návrat PSOE a obnova bipolarity

Úvodem je třeba předeslat, že zařazení Španělska mezi případy, kde sociální demokraté ztratili pozici jednoho z hlavních pilířů stranického systému, je sporné. Zaprvé, mezidobí, kdy socialisté (PSOE) soupeřili s radikální levicí (Podemos, dnes Sumar) o roli budoucího hegemonu na levici, bylo velmi krátké (2015–2019), v jeho rámci se uskutečnily pouze dvoje parlamentní volby a ani v jedné se PSOE nepropadla pod úroveň Podemos. Procentně však obě uskupení dělily 1–2 procentní body, byť mandátově byl odstup PSOE díky specifikům volebního systému větší. Jinými slovy, návrat PSOE – a spolu s ním návrat kvazi-bipartismu – přišel velmi rychle. Zadruhé, hloubka volebního propadu a krize PSOE byla v roce 2015 zcela nesrovnatelně mělčí než u PS či PvdA v roce 2017 a výrazně menší i ve srovnání s MSzP v roce 2010. Zatřetí, a to plyne z výše řečeného, dočasnou ztrátu systémové role PSOE v období 2015–2019 lze diagnostikovat pouze tehdy, chápeme-li i toto meziobdobí a priori (a setrvačně) prizmatem španělského kvazi-bipartismu. Ano, PSOE zjevně přestala načas být symetrickým konkurentem PP, který by ve své pozici nebyl ohrožen třetí silou (Podemos). Připustíme-li však, že toto meziobdobí mohlo vyústit ve stabilizaci nového formátu, v asymetrický multipartismus, pak by nebylo možné tvrdit, že PSOE byt jen na několik málo let přestala být jedním z hlavních pólů systému.

Proč navzdory výše uvedenému PSOE mezi případy „pádu“ řadíme? Důvodem je, že Španělsko s ohledem na svůj volební systém silně gravituje k jasně bipolárnímu (ne-li dvoustranickému) formátu¹⁴. Pokud by v mezidobí 2015–19 z jakéhokoli důvodu Podemos nad PSOE převážil (podobně jako zhruba ve stejné době řecká Syriza nad Pasokem či Mélenchonova LFI nad PS), je vysoce pravděpodobné, že by ji nahradil v roli jedné ze dvou hlavních stran a ekvilibrium na levici by se neudrželo.

Španělští voliči jsou si totiž efektů volebního systému dobře vědomi a jsou svými stranami nabádáni k tzv. „užitečnému“ (strategickému) hlasování s ohledem na úspěch širších bloků pravice a levice. Volebně-systémový faktor podstatně zmírnil hloubku volebního pádu PSOE (22 % hlasů v roce 2015 straně vyneslo 26 % mandátů), zvýhodnil ji vůči Podemos (odstup pouhých 1,3 % znamenal rozdíl 21 mandátů ve prospěch PSOE¹⁵) a usnadnil

14 Naprostá většina volebních obvodů v dolní komoře je 3–5 mandátových, což velmi silně bonifikuje silné strany a penalizuje všechny ostatní. To umocňuje volební systém užívaný v paralelně konaných senátních volbách, který jen zvýrazňuje majoritu aktuálního vítěze voleb. Jde o tzv. omezené hlasování (limited vote). Drtivá většina obvodů je 4mandátových, formule je prostá většinová, ale volič má jen 3 hlasy. Silnější ze dvou hlavních stran je typicky motivována postavit jen 3 kandidáty (nedomnívá-li se, že její převaha v obvodě je velmi výrazná), díky čemuž slabší strana dosáhne na čtvrtý mandát. Výsledkem je tudíž umělá supermajorita. Senát ovšem není zapojen do procesu sestavování vlády.

15 Důvodem je „lepší“ distribuce hlasů PSOE. Podpora Podemos je více ohnisková, soustředěná do velkých urbánních obvodů (Barcelona, Valencie, Madrid), zatímco PSOE více prostorově rozprostřená. PSOE dokázala dosahovat okolo 30 % ve valné části oněch 3–5 mandátových obvodů. V mnoha z nich byl Podemos jen stranou středně silnou.

moment návratu. PSOE pomohlo i to, že v kritické chvíli dubnových voleb 2019 se karty obrátily: přesně v té době, kdy se na levici rovnováha začala jasně vychylovat ve prospěch PSOE („optimalizace“ z hlediska „užitečného“ hlasování), vrcholil na pravici opačný proces. PP dosáhla v dubnu 2019 svého historického dna se ziskem cca 17 %, následována těsně pravicově liberálními Ciudadanos (16 %). Na scénu tehdy poprvé vstoupil Vox s cca 10 % hlasů. To je z hlediska „užitečného“ hlasování pro celý pravicový blok ta nejhorší možná konstelace¹⁶.

Supervolební rok 2019, rok návratu PSOE, byl zlomový i v tom ohledu, že levice vskutku začala fungovat jako blok. To ostatně stvrdily i volby 2023 a jejich vládní dohra. Ještě po dubnových volbách 2019 se PSOE a Podemos nebyly schopny dohodnout na vládě, proto se volby opakovaly v listopadu (mezitím proběhly v květnu volby evropské, které vzestup PSOE potvrdily). Po těch listopadových již vznikla koaliční vláda obou levicových aktérů s podporou stran periferních nacionalismů (katalánských, baskických, galicijských), která se po volbách 2023 obnovila (byť Podemos již pod značkou širší aliance Sumar). Blokova logika se utvrdila též na pravici (radikalizace PP a její sblížení s Vox, nekandidatura pravostředových Ciudadanos), což španělskou politiku polarizovalo. Vítězi této polarizace jsou PSOE i PP a výsledkem návrat ke kvazi-bipartismu.

Podstatnou roli v návratu PSOE hrál socio-demografický i ideologický aspekt. Tím prvním míníme fakt, že PSOE se podařilo udržet sociálně širokou voličskou bázi, jejímž jádrem nikdy nepřestala být lidová třída v Bourdieuho smyslu. Socialistům se podařilo získat zpět značnou část mladších urbánních voličů, jejichž podpora Podemos/Sumar měla jen mělké kořeny. Ideologickým aspektem míníme to, že PSOE nikdy neprovedla obrát k centrismu jako levice polská, maďarská, francouzská či nizozemská – alespoň ne v takovém měřítku. Levici též pomohlo, že nástup krajní pravice ve Španělsku proběhl se zpožděním a – především – v jiné formě. Vox představuje ultrakonzervativní katolickou „historicko-reakční“ pravici, nikoli „plebejskou“ krajní pravici operující sociálním populismem, a přitahující tudíž část „staré“ třídní levice (jako např. Le Pen, UKIP, česká SPD či německá AfD).

Proč se PSOE podařilo udržet sociální i ideový profil, který jí návrat usnadnil? Značně tomu napomohl diskurs sociálních práv, který organicky propojuje prvky práv socio-ekonomických (welfare, témata „staré“ levice) i socio-kulturních (gender, sexuální menšiny, klima – témata „nové“ levice). Svorníkem, který pomáhá tuto levicovou syntézu držet pohromadě, je i politika paměti, nesmiřitelné vymezování se vůči pravici (nálepkované jako zpátečnická) s odkazy na autoritarismus a frankismus. Reference jsou to často nepřímé, o to však nemilosrdnější – kódované zpravidla jako „minulost“, čímž se levicovní mluvčí symbolicky pasují do role vlastníků „budoucnosti“. Co naopak návrat PSOE komplikovalo? Je to štěpení centralismus – nacionalismus (jímž se míní baskický apod. separatismus, autonomismus). Tato sekundární osa španělského stranického systému se totiž jen velmi nedokonale kryje s osou pravice-levice. Hlavně elektorát PSOE obsahuje dominantní skupinu, již lze označit jako „jakobínskou“ (centralistická levice). Z ní se systematicky snažili ukusovat sociálně spíše liberální Ciudadanos. Ale i konzervativní část pravicového bloku, která sotva může doufat v přímé masové voličské transfery od PSOE, se kritickými poukazy na zradu státu

¹⁶ Opakované, listopadové volby téhož roku již přinesly pro pravici o něco lepší rozložení: PP 21 %, Vox 15 %, Ciudadanos 7 %. Pro srovnání: PSOE se v obou volbách r. 2019 pohybovala přes 28 % a Podemos okolo 13–14 %.

a národa, na obhajobu „privilegií“ (amnestie katalánských separatistů) snaží pro-centralistické socialistické stoupence alespoň demobilizovat a odcizit od levicového bloku, jehož většina závisí na separatistech. Polarizační diskurs nikterak nezaostává za levicí – řeč je o komunistech, populistech, separatistech, „rozbíječích“ (rompista), nechybí analogie s terorismem, diktaturou (ovšemže nikoli Francovou, leč tzv. Sánchezovou) či pokusem o státní převrat 1982.

Volby 2023 přinesly zajímavý posun, a to opět ve směru „optimalizace“ rozložení hlasů pro levicově-separatistický blok. V Katalánsku došlo k nebývalému nárůstu podpory PSC (katalánská odnož PSOE) na úkor separatistů, a to jak pravicových, tak zejména levicových. Měl-li by to být šest let po vzepětí kolem nelegálního referenda 2017 příznak trvaleji klesající intenzity identitárního štěpení v největší z nacionalistických periferií, bylo by o důvod více pro PSOE domnívat se, že její návrat do čela konsolidované levice je reálný.

Shrnutí

Na základě zkoumání výše uvedených případů lze konstatovat, že největší úlohu v pádech i návratech sociálních demokracií hrály faktory stranicko-systémové a institucionální (plynoucí z povahy ústavně-politického systému, či dokonce režimu) a cosi, co lze nazvat rovinou „policy“ (povaha uskutečňované vládní politiky).

Ve čtyřech z šesti pojednávaných zemí souvisel pád sociální demokracie bezprostředně s proměnou logiky stranického systému, přičemž v Polsku, Maďarsku a Francii změna systému proběhla souběžně s pádem, v Česku mu předcházela. Pátý případ, Španělsko, se liší jen v tom, že změna systému se nedokonala a bipolární formát se po 4 letech obnovil, spolu s návratem PSOE. Ohledně Nizozemska lze položit otázku, zda naopak ke změně stranického systému nedochází až po pádu sociální demokracie, volbami 2023 – to však ukáže až čas. Všechny případy proměn stranického systému souvisejí s nástupem antisystémových aktérů, byť různě orientovaných a různě se k sociální demokracii vztahujících. V Polsku i Maďarsku byla levice jejich primárním terčem, nešlo rozhodně o nové antisystémové aktéry (vyzývatele rádobý zvenčí systému typu Babiš nebo Macron), zato však slibovali zavedení od základů nového režimu, v rámci čehož rozdrčení levice mělo být ústřední podmínkou. Ve Francii se socialisté dostali mezi dva mlýnské kameny. Kouzelným paradoxem je, že jedním z nich byl bývalý vlivný člen socialistů, druhým pak technokrat, kterého si socialisté přivedli do vlády. V Česku se sociální demokraté stali terčem nového antisystémového aktéra jaksí až „dodatečně“ – poté, co přehodnotil svou strategii a zacílil na starší a levicový elektorát. Ve Španělsku šlo jen o přechodný odliv k (zpočátku) antisystémové krajní levici, již se však na rozdíl od Francie nepodařilo socialisty zastínit.

Dalším silným jednotčícím prvkem je návaznost sociálně demokratických pádů na předchozí období vládnutí a na uskutečňování neoliberálních ekonomických a sociálních politik. Zpravidla šlo o vlády čistě či dominantně levicové (Francie, Maďarsko, Polsko), v Nizozemsku pak o symetrickou pravolevou koalici. Výjimkami jsou opět Česko, kde hlavním problémem, zdá se, nebyla povaha vládních politik, ale vnímání jejich autorství (úspě-

chy připisované Babišovi), a Španělsko, kde hlavním faktorem pádu byl silný vnější náraz v podobě globální ekonomické a návazné evropské měnové krize.

Ve třech z šesti zkoumaných zemí máme co do činění s různými formami majoritárních prvků v politice: nejslaběji ve Španělsku (volební systém s dopadem na stranický), silněji ve Francii (silný poloprezidentský režim a dvoukolový volební systém v parlamentních volbách – obojí zvyšující práh vítězství) a extrémně v Maďarsku (mimořádná koncentrace moci ve smyslu neliberální demokracie). Ve dvou z těchto tří zemí (Francii, Maďarsku) představují majoritární prvky značnou komplikaci pro návrat socialistů, ve Španělsku jejich návrat naopak významně usnadnily.

Ve čtyřech ze šesti zemí se setkáváme s aliančními strategiemi sociálních demokratů – výjimkami jsou opět Česko a Španělsko. V Polsku šlo o koalici s těžištěm na sociální demokracii a s jen minimálním přesahem k radikální levici, přičemž koaliční kandidatury byly pro SLD typické i před jejím pádem. V Nizozemsku šlo naopak o historickou novinku v podobě dvoučlenného spojení se Zelenou levicí (GL). Ve Francii i v Maďarsku šlo o širší aliance, v nichž jsou sociální demokraté spíše slabší (ve Francii dramaticky slabší) komponentou. Ve Francii leželo těžiště koalice nalevo od sociálních demokratů, pro Maďarsko je naopak typický přesah až do konzervativní pravice. Ve Francii, Maďarsku i Nizozemsku jsou součástí aliancí zelení, což pro zdejší sociální demokraty vytváří dilema ohledně jejich vlastní zelené dimenze politiky.

Pouze ve dvou zemích jsme viděli moment návratu. V Polsku navíc jen „poloviční“: sociálním demokratům se zdařil návrat do parlamentu, ale nikoli do někdejší role jednoho z hlavních pólů stranického systému. O plnohodnotný návrat, stvrzený již trojími parlamentními volbami, se jednalo ve Španělsku. O jistém „polo-návratu“ by šlo navíc uvažovat v případě Nizozemska (mezi hlavní strany systému se nepodařilo vrátit sociálním demokratům samostatně, ale v nové rudozelené koalici, avšak aniž by se alespoň částečně obnovila volební síla sociálních demokratů jako takových). Co mají tyto tři příběhy společné? Podařilo se v nich nalézt cosi jako levicovou syntézu – organické propojení ekonomické a kulturní levice. O totéž se pokusili i francouzští socialisté v rámci široké levicové koalice, prozatím bez úspěchu. V Maďarsku brání vytvoření takové syntézy „dělbá rolí“, ve skutečnosti spíše soutěž dvou různých sociálních demokracií – jedné držící tvář „staré levice“ a druhé blížící se poloze sociálně-liberální. V Česku vznikly podmínky pro hledání takové syntézy paradoxně až v extrémně obtížných podmínkách po vypadnutí sociální demokracie z parlamentu. Do té doby byli Babišovým koaličním partnerem a ten je přímo dokonalou antitezí obou příměsí oné syntézy.

Slabší význam hrály faktory stranicko-organizační či strukturální. Mají povahu jakýchsi konstant, dlouhodobých makro-pohybů odehrávajících se „na pozadí“ námi studovaných změn, totiž konkrétních pádů a návratů konkrétních stran. Napříč Evropou se v posledních dekádách odehrávají v zásadě podobné procesy. Z těch stranicko-organizačních jde o stárnutí a dlouhodobý úbytek – až na drobné výkyvy – členů stran, rozvolňování vazby mezi stranami a jejich voliči, relativizaci faktického významu formálního členství jako takového. Výše uvedené se netýká jen stran sociálnědemokratických. Z faktorů strukturálních jde o slábnutí odborů, pokračující prekarizaci práce a erozi klasické průmyslové pracující třídy z dob fordovského kapitalismu, posilování kulturních, světonázorových, identitárních, postmateriálních a podobných štěpení (imigrace a integrace, gender, sexuální menšiny, klima, evropská integrace), čímž se ostatně již dostáváme na

rozhraní, kde vedení přebírají faktory stranicko-systémové. Neboli struktura soutěže, povaha a stupeň polarizace základní osy (os) a ne/dostupnost alternativ určují, zda měnící se struktura sociálních štěpení se zhmotní do proměny stranického systému (zda nová štěpení jsou politizována a vystupují do popředí), či nikoli. Lapidárně řečeno, stranicko-organizační či strukturální faktory samy o sobě nevysvětlí, proč někde pád, respektive návrat nastal a jinde ne.

Na závěr zbývá doplnit dvě důležité poznámky k tématu levicové syntézy, tedy organického propojení ekonomické a kulturní levice. Zaprvé, není snadné ji nalézt. Již užití pojmu syntéza naznačuje, že se nejedná o pouhou vyváženou kombinaci příslušných programových priorit – něco na způsob 10 stran o welfare state, 10 o ekologii, 10 o LGBT, 10 o budoucnosti práce apod. Hlavním úkolem je vlastně nalezení srozumitelného narativu, zastřešujícího konceptu, jakési účinné zkratky (např. PSOE a jejich diskurs sociálních práv), pomocí níž se natrvalo prosadí představa, že oba aspekty levice od sebe ve skutečnosti nelze oddělit. Zadruhé, ani když se ji podaří nalézt, není vyhráno. Druhou stranou rovnice je kredibilita. Pro zdevastování reputace stačí dny či týdny. Její obnova může trvat roky či dekády. Apel k takové míře trpělivosti v éře vyznačující se digitální těkavostí, rozptýleností, zkratkovitostí, hysterií a hyperaktivitou se může jevit jako žert. A snad by i byl, kdyby ovšem situace nebyla tak vážná.

Mgr. **Jiří Koubek**, Ph.D., vystudoval politologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Odborně se zaměřuje na politické a stranické systémy zemí střední Evropy a na přechody těchto zemí k demokracii. Svou dizertaci napsal na téma polarizace stranického systému v Polsku.